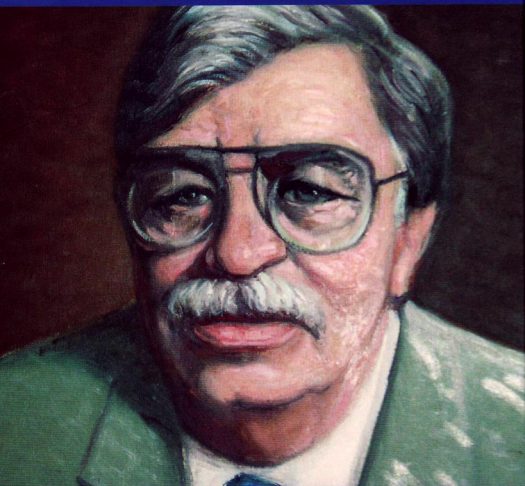

Gustáv Hupka

ŠŤASTIE A OMYLY

MEMOÁRE

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Gustáv Hupka

Šťastie a omyly

Memoáre

Copyright © Gustáv Hupka 2011
Cover design © Hana Fašungová

© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
Spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vszs@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry SR

Kniha vznikla s podporou štipendia Literárneho fondu SR.

Gustáv Hupka: Memoáre
Zodpovedná redaktorka Marta Činovská
Obálka Hana Fašungová
Sadzba Hana Fašungová, fasungova@gmail.com
Tlač POLYGRAFICKÉ CENTRUM,
www.polygrafcentrum.sk

Vydanie prvé
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-449-2

I.

Návraty do detstva

Chcel by som písať o svojom živote. Mohol by to byť román. Ved' život každého človeka je v istom zmysle román. Ako začať? Každý začiatok je ťažký. Spomínam si na moderného amerického prozaika Saroyana, vynikajúceho spisovateľa arménskeho pôvodu, ktorý vravel, že keď nevie, o čom a ako má písať, začne hoci aj o tom, že nevie o čom písať. Pravdaže, ja teraz viem, o čom mám písať, ale neviem ako začať.

Začnem teda veršami, lebo v tom mám väčšiu, dokonca celoživotnú prax. Aj keď si chvíľami myslím, že to bol môj životný omyl. Možno som mal radšej písať divadelné hry, ako mi kedysi, keď som ešte ako vysokoškolák začal uverejňovať prvé verše, radil literárny kritik Michal Chorváth. Ja som však tvrdohlavo robil všetko naopak. V domnení, že sa mu moje verše nepozdávajú, chcel som dokázať, že som básnik, že je vo mne básnický talent. Dnes viem, že to tak nemyslel. Radil mi, aby som svoje schopnosti, svoj talent rozvíjal pre praktickejšie, pôsobivejšie ciele literárneho umenia. A mal pravdu. Keď teraz na staré kolená uvažujem, zisťujem, že dramatická tvorba je vrchol slovesného umenia. Je v nej poézia i próza i dej i napätie a živí hrdinovia prostredníctvom umelcov prenášajú myšlienky autora priamo do ľudských duší, a tak ovplyvňujú myslenie, čítanie i konanie ľudí. Napokon všetci veľkí filozofovia a básnici boli aj autormi divadelných hier. Pravdaže, ja sa nepovažujem ani za veľkého filozofa a ani za básnika, ale mohol som vari len poslúchnuť toho Michala Chorvátha. Možno by som mal väčšiu radosť z literárnej práce. Je neskoro na pokus napísať divadelnú hru? Kladiem si otázku. Keď mi vtedy Michal Chorváth radil, držal som sa porekadla „Nerad'te mi, pomýliť sa viem aj sám". A možno som sa naozaj pomýlil. Aspoň nemôžem nikomu inému vyčítať svoj omyl.

Istý výsledok môjho literárneho úsilia sa prejavil v poézii. Niť môjho šťastia a omylov sa tiahne poéziou v neustálom hľadaní a túžbe po

vyjadrení myšlienok inak ako ostatní. Sám cítim, že sa mi to darí iba sčasti. Moja poetika jednoduchými slovami, nie extra vyberanými, vyjadruje to, čo človeka v živote trápi, bolí a teší, čo hľadá a nevie nájsť, čo našiel a nie je s tým spokojný, po čom túži a o čom sníva pri spoznávaní a objavovaní zázrakov života.

Ak sa mám teda vrátiť do minulých rokov a nachádzať v nich svoje zážitky, šťastia a omyly a čerpať z nich pre svoje spomienky, začnem predsa len veršami.

*Spomienky
nemajú hraníc,
a to je dobré.
Nik nám ich nemôže vziať,
iba metla pamäti
môže ich vymiesť z hlavy.
Ale kam?
Deravý priestor času
si aj v hlave zametá
každý sám...*

Chlapčensstvo

Začal som veršami, ale nie som spokojný. Je to, zdá sa, len akési východisko z núdze. Pokus o vstup do vlastnej minulosti. Návrat do života cez deravý priestor slov. Je to sonda pripravená na spustenie až na dno času cez vlastnú dušu. A možno to budú všetko iba útržky z chvíľ alebo úlomky z okamihov, z ktorých by mala vzniknúť mozaika s výjavmi z môjho života, ktoré sa odvíjajú dňom môjho narodenia. Môj príchod na svet, náhoda či omyl, sa stal pre mňa v istom zmysle šťastím. Vieme, že šťastie je relatívny pojem, možno o ňom teda pochybovať,

či šťastím vôbec je, či šťastie ako také existuje. Šťastie môže byť aj nešťastím a nešťastie šťastím. Asi sa chcem svojím hľadaním presvedčiť, že podstata šťastia je napokon v tom, že som, že môžem žiť, byť zdravý, mať svoje túžby, bojovať za pravdu a krásu a víťaziť nad zlom.

Človek prichádza na svet a nevyberá si ani rodičov a ani miesto, kde po prvý raz uzrie svetlo sveta. Až postupne si začína vnímať ľudí okolo seba, snaží sa privlastňovať si veci a okolie, v ktorom dýcha vzduch, spoznáva dom, v ktorom žije, a prírodu, ktorá ho obklopuje, a pomaly, pomaličky sa mu do podvedomia zafixuje pocit, že sa nikde inde ani narodiť nemohol.

A postupne si osvojuje svoj rodný dom, rodné mesto i okolie v rodnom kraji a ako človek cítiaci a mysliaci začne hodnotiť veci okolo seba, teší sa, uvažuje nad tým, čo je osožné a čo škodí, čo je dobré a čo je zlé. Prisvojí si svoje rodisko ako súčasť hmatateľného i nehmatateľného sveta, v ktorom sa začal odvíjať jeho osud, spojený pupočnou šnúrou lásky k tomuto svetu, a kde sa najradšej vracia, aby opäť objavoval zázraky detstva, sprítomnil si mladosť, svoje zabudnuté lásky a nesplnené sny. Aby v spomienkach odkrýval nános rokov a času, aby v nich precítil a postíhol sám seba v najhlbšej podstate ľudského bytia. V spomienkach sú uložené roky, dni a hodiny radosti, vzruchov a smútku i bolesti, to je život medzi svojimi a pri svojich v rodnom dome i v rodnom kraji, je to hľadanie a oživovanie chvíľ, ktoré človeka formovali, vytvárali jeho charakter, aby sa napokon stal tým, čím bol a čím je. Oživenie takýchto spomienok je neuveriteľný duchovný ponor do vlastnej duše. V nej sú navrstvené spomienky, ktoré ožijú, keď sa človek pri svojich návštevách v rodnej chalúpkе a v rodnom kraji dotkne známych predmetov. Keď vstúpi na cesty, po ktorých kedysi chodil, keď ho objíme priestor kraja plného zážitkov, bez ktorých by bolo v živote strašné vákuum. Myslím si, že to platí pre každého, no predovšetkým pre umelcov. Oni sa najradšej vracajú do rodného kraja, lebo ich najviac inšpiruje k tvorbe. Preto sú prírodné krásy Slovenska zvečnené na plátnach našich maliarov, preto sa duchovné bohatstvo ľudového spevu ozýva v piesňach našich skladateľov a preto život našich ľudí sa ospevuje v poézii a opisuje v knihách spisovateľov.

Malé Karpaty svojou nádhernou scenériou, dolinami a hrebeňmi vrchov a návrší a údoliami i rúbaniskami pripomínajú Nízke Tatry. No úpätia Malých Karpát od Bratislavy cez vajnorský, jurský a modranský chotár, vysadené viničom, prebúdajú v človeku zakaždým nový, očarujúci dojem a neopakovateľný zážitok. Či už pri pohľade z hradskej alebo z roviny tiahnucej sa pod malokarpatskými vŕškami pred Šúrom i pod ním. Moje rodisko, Jur, malo kedysi na vstupnej tabuli trojjazyčné označenie – Svätý Jur, Sant Georgen a Szent Gyorgy. Moje rodné mestečko sa volá Svätý Jur, lebo jeho patrónom bol rytier Juraj, ktorý bol vraj svätý, ako aj svätý Václav a iní svätí patróni mnohých miest v stredoveku. Hoci som sa už dávno presťahoval do Bratislavy, niet týždňa, aby som necestoval do svojho rodiska. Rodičia už nežijú a v mojom rodnom dome bývajú dve staršie sestry, Mária a Emília.

Moji rodičia boli obyčajní ľudia. Neboli sme bohatí, ale ani biedu sme netreli. No peňazi sme mali vždy menej, ako sme potrebovali. Lásky však bolo pod našou strechou aj navyše. Rodičia vstúpili do nás úctu, pracovitost', húževnatost' a božskú trpezlivosť. Otec pochádzal zo zámožnej rodiny. Môj pradedo Martin bol v Hurbanovskom povstaní. Môj dedo z matkinej strany sa do Jura presťahoval odkiaľsi z Poľska. Pochádzal vraj z nejakej skrachovanej šľachtickej rodiny. Moja mama bola veľmi nábožná. Za slobodna sa volala Veselská. Vedela rozprávať po nemecky, po maďarsky a aj po poľsky. Môjho otca za to, že si vzal chudobnú dcéru pristáhovalca, otec čiastočne vydedil. Často som doma počúval, že tetka Anula, otcova sestra, nás okradla. A bola to asi aj pravda, lebo otec aj s mamou sa museli z veľkého gazdovského domu vysťahovať a otec šiel za vincúra k piaristom, kde dostal aj bývanie vo vile Port Arthur. Pre môjho otca to bolo poníženie, a preto si neskôr postavil malý domček vo vinohradoch. Kým moje dve sestry sa narodili v starej vile, ja som sa narodil v malom domčeku. Vtedy zasadil otec na dvore orech.

Myslím si, že dejiny nášho rodu sa opakujú. Aj ja som sa musel

z rodného domu odst’ahovať. Len vlastný dom som si nepostavil. Kým moja tetka Anula, otcova sestra, mala výčitky svedomia a dobrými skutkami chcela odčiniť okradnutie svojho brata, a tak kupovala zvony, dala postaviť oltár a cestovala po pútnických miestach celej Európy, moje sestry pokojne spávajú, lebo okrem toho domu nič nemajú, nemôžu kupovať ani zvony, ani zvončeky a ani nestavajú nikde oltáre. Ostali iba nábožné a pravidelne sa modlia bez výčítok svedomia, že obrali svojho brata o možnosť bývať aspoň v jednej izbe alebo pivnici rodného domu. Ja sa však na ne nehnevám. Prichádzam často k rodnému domčeku a srdce mi plače a duša smúti. Ale ten plač nik nepočuje a tvár duše nevidno. To prežívam sám. Celkom sám. Aj teraz. Zastavujem sa pri studničke, ktorá je priamo pred oknami. Otváram dvierka a vidím, že voda je tak ako aj pred rokmi čistá. Čaro studničky je spojené s rodným domom. Voda sa z nej naberá kýblom a treba si pri tom kl’aknúť na jedno koleno ako pred oltárom.

Dobre si pamätám, že ani v najtuhších zimách v nej voda nezamrzla. Môj nebohý otec mi povedal, že to preto, lebo je v strede sveta. A ja som tomu veril, lebo to povedal môj otec. Keď som sa ho raz spýtal, ako to vie, že je v strede sveta, povedal mi, že kto tomu neverí, nech si to odmeria. A mal pravdu. Stred sveta môže byť predsa kdekoľvek. Aj tam, kde otec zasadil ten orech.

Raz som zo žartu povedal sestrám, že keď ten orech vyschne, tak ja pôjdem, ako sa vraví, loj kopat’, umriem. Synovcovi chlapci zbystrili pozornosť, a keď videli, že sa usmievam, zasmiali sa aj oni. No keď v tohtoročných tropických horúčavách môj orech vzal skazu a opadalo mu lístie, ten mladší z nich povedal mojej sestre: „Babka, ale náš ujo Gogo musí ten orech prežiť.”

V rodine ma volajú Gogo alebo Gogík. Myslím si, že to vzniklo vtedy, keď k nám prišiel na návštevu Herman Klačko, synovec Eugena Klačka, ktorý bol v Jure riaditeľom meštianky a richtárom. Hermana v umeleckých kruhoch volali Gogo. Mojim sestrám sa to pomenovanie zapáčilo a možno sa im páčil aj vysoký a veľmi sympatický Herman,

ktorý potom ešte niekoľkokrát prišiel k nám na víno aj s Ľudom Ondrejovom, Vilom Chmelom, Rudom Fábrym a ďalšími priateľmi. A veru, Gogo Klačko ani nevie, že aj mňa doma volajú ako jeho, že sú teda dvaja Gogovia. Jeden je vysoký a ten druhý nízky. Hermanov otec bol vynikajúci botanik a učil ma na gymnáziu. Mal za ženu Rusku. Mňa mal, neviem prečo, rád. Zavše sa ma spýtal: Ako sa máš, môj malý Dostojevský? A pohladkal ma po vlasoch. Vtedy už bol jeho syn Herman v ilegálnom protifašistickom hnutí.

V ľudskom živote sú neustále okamihy hľadania. Hľadáme to, čo je lepšie a krajšie, ale aj užitočnejšie. Hľadáme jeden druhého, keď nechceme byť sami. Hľadáme sa navzájom, aby sme sa poradili a spoločne vykonali nejaký dobrý čin. Hľadáme to, čo nám chýba, aby sme cítili plnosť života. Toto hľadanie nemá konca kraja. Hľadanie je ziste trvalým a večným procesom takmer v každom ľudskom bytí, je nevyhnutným pohybom vpred v myslení i v samotnom živote ľudí.

Aj ja pri každej príležitosti, keď prídem do svojho rodiska, keď sa prechádzam po jeho okolí, po chodníkoch a cestách medzi vinohradmi, hľadám naozaj sám seba a v dotykoch so spomienkami a s tým, s čím sa stretám, uvažujem a zamýšľam sa nad svojim životom a nad životom môjho rodného kraja a nad jeho premenami.

Spomínam si na roky, keď do Jura chodievali mnohí umelci z Bratislavy nielen na dobré víno, ale aj kvôli nádhornej prírode a nádherným scenériám v jeho okolí. Myslím na to, ako som učil na jurskom gymnáziu, na svojich žiakov a kolegov z profesorského zboru. V mysli mi ožívajú slová Janka Alexyho, ktorý aj s Karolom Drexlerom plánovali pri zrúcaninách hradu Biely Kameň zrealizovať prírodný amfiteáter a z Pállfyho kaštieľa urobiť galériu. Boli to päťdesiate roky, zložitá doba a pre tieto reálne a perspektívne plány sa nenašlo pochopenie ani investície. Neskôr sa uvažovalo, že sa z Pállfyho domu urobí sklad Univerzitnej knižnice. Uvažovalo sa aj o jeho prestavbe na nemocnicu. Nič z toho sa nezrealizovalo. Pre Jur bolo typické, že sa tam ťažko niečo nové zrealizovalo.

Nad Jurom, blízko Bieleho kameňa, bol síce namiesto amfiteátra vybudovaný v Jozefkovom údolí športový areál, ten však slúžil predovšetkým na zábavy. Bolo tu aj kúpalisko s priesračne čistou vodou z horských prameňov, ale takou studenou, že sa v ňom nikomu ani v najväčších horúčavách nechcelo okúpať. A z Pállfyho kaštieľa sa stali obytné priestory a bol v dezolátnom stave.

Počas frontu, alebo krátko po ňom, sa niekam stratili sochy na schodisku a obydlia obložené krásnym drevom a vnútorné arkády pomaly a isto nahlodával zub času. Len pivničné priestory vytrvalo slúžili jurskému JRD, ktoré sa o pivnice vzorne staralo a zrenovovalo ich. Pállfyho dom sa nestal tým, čím sa stať mohol. Dúfal som, že sen Janka Alexyho, ktorý dokázal vzkriesiť Hrad nad Bratislavou, sa stane skutočnosťou. Sníval som o tom, že sa tento objekt v tom istom štýle do dvorca dostavia, že Pállfyho dom sa stane kultúrnou inštitúciou nielen pre moje rodisko, ale aj pre Bratislavu. Že na jeho uzavretom nádvorí budú pravidelné hudobné koncerty, recitácie poézie ako v Nitre pri fontáne.

V Jure má svoje tradície aj dychovka. Nebohý kapelník Grančič bol vynikajúci muzikant a organizátor. Obyvatelia Jura ho ľudovo prezývali Feferenko. Touto prezývkou vyjadrovali jeho osobe srdečný vzťah. S jurskou dychovkou jurských vojenských vyslúžilcov a hasičov vyhrával súťaž dychoviek na celom Slovensku i v Čechách. V jeho šľapajach kráča vynikajúci trubkár Ondrejkovič, dlhoročný pedel na Filozofickej fakulte v Bratislave, ale aj mladší hudobníci Olino Komenda, Urbanič a ďalší, ktorí šíria dobré meno a slávu jurským dychovkám.

Keby moje mesto malo oči, plakalo by. Plakať nie je hanba. Plakať nad vlastnou slávnou minulosťou a plakať od radosti v prítomných chvíľach plných životného šťastia je iné ako plač od bolesti a zranení, od bolesti a jaziev vojny, od útrap a nevyliciteľných chorôb.

Slzy radosti stekajú po tvojej tvári, mesto moje rodné. Vnútorné neviditeľné šťastie sa chveje v tvojej duši. Koľko generácií sa vystriedalo odvtedy, čo si sa stalo slobodným kráľovským mestom, mestom, čo

malo práva meča a svoj hrdý erb... I dereš je v kúte tvojho múzea ešte z čias nevoľníctva... V prachu zabudnutia zostali svätojurskí grófi, die Grafen von Sant Georgen, zapísaní v tvojich análoch...

Zatváram oči, vraciam sa v predstave do dejín môjho mesta a počujem erdžať bujné štajeráky na stanici prvej konskej dráhy, na ktorej sa prevádzali veľkomožní páni z Prešporku do Jura a späť, na ktorej sa vozili aj výrobky z množstva remeselných dielní, hrozno i dobré víno na trh a pre urodzených pánov v meste na Dunaji. Čo všetko sa tu zmeňovalo! Už len zvyšky obranného múru okolo mesta hľadia do záhrad a na ulice, po ktorých kráčam a prezerám si staré zemianske kúrie a typické vinohradnícke domy a domčeky. Zo štyroch vstupných brán sa zachovali len tri a z niekoľkých strielní sotva jedna sa svojím sivým oblúkom nakláňa do humien z farskej evanjelickej záhrady. Nad mestom sa týči gotický chrám s unikátnym reliéfnym oltárom z jediného kusa pieskovca, na ktorom sú výjavy zo života svätého Juraja, rytiera, ktorý porazil draka kopijou. Vedľa gotického kostola je stará drevená zvonica s mohutným prasknutým zvonom, na ktorý sa viaže povesť, ako ho pastierka svíň našla zakopaný plný pšenice a zlatých mincí. Na mieste, kde sa zvon našiel, postavili vďační ľudia malý kostolík alebo kaplnku, nad ktorým je neďaleko dnes aj môj vinohrad.

Na námestí stojí socha Trojičky. Pripomína obeť cholery. Vedľa je Piaristický kláštor s tristoročnou tradíciou. Sem do gymnázia chodili Jožko Nižňanský, Eugen Suchoň a celý rad ďalších významných osobností. Na rohu kláštora sú slnečné hodiny a hneď pri kláštore je kostol v barokovom slohu. Oproti kláštoru je evanjelický kostol s nedávno postavenou modernou zvonnicou. V Pezinskej ulici ostali už len zvyšky židovskej synagógy. Na pravej strane Prostrednej ulice sa tiahne starý rýnok. Pri ňom sú staré obchodnícke domy. Pamätám si z detstva, že tu boli od „apateky“ počnúc aj obchod s ovocím, mäsiarstvo, pekárstvo, opäť mäsiarstvo a pekárstvo, holičstvo a papiernictvom končiac.

Na druhej strane ulice boli obchody s miešaným tovarom, pohostinstvá, obchod s obuvou Baťa, cukráreň, v ktorej predávala stará kučeravá

Židovka, ktorá nám chlapcom dávala škatule, v ktorých boli zvyšky cukríkov. Oproti cukrárne bolo zase pekárstvo a o niečo vyššie obchod s rozličným tovarom.

Spomínam si, že tu bolo niekoľko trafik a mnoho viech a tuším päť či šesť reštaurácií, osem mäsiarov a vari dvanásť obchodov, kde sme chodili kupovať múku, cukor i salámy a všetko možné. Bolo tu dokonca aj niekoľko krajčírskych dielní. Veď Svätý Jur mal koncom sedemnásteho storočia desať cechov a vyše sto remeselných dielní.

A pravdaže, ešte za môjho detstva tu boli štyri stáda kráv a nebolo vari domu, kde by sa neboli chovali svine a sliepky. A tak sa z môjho rodiska dovážalo do Bratislavy mlieko, maslo, vajcia, ovocie, hrozno, fazuľa, víno a čo ja viem ešte čo, a dnes sa to všetko musí dovážať do obchodov, ktorých je menej než pred sto rokmi, keď Jur nemal ani polovicu obyvateľov ako teraz. Niekde asi nastal skrat, niekde sa asi stala chyba, myslím si, keď si spomínam a zostupujem schodíkmi rokov do mojej mladosti a do minulosti môjho rodného mesta. V očiach sa mi chvejú slzy dojatia. Je mi akosi smutno. Ale na veci nič nezmením.

Myslím si, že mestá na zemi nestarnú, hoci majú svoju históriu. Starnú len ľudia so svojimi dejinami. Ľudia odchádzajú a mestá zostávajú, aby sa do nich a k nim ľudia vracali. Tie návraty sa v dejinách opakujú. Stále...

Keď človek začne spomínať, vracat' sa do mladých rokov, vraj starne. Iste je to tak. Veď človek stále spomína. Vracia sa späť a znovu prežíva to, čo sa nemôže vrátiť. Starnutie si však možno vysvetľovať aj inak. Keď začnem odzadu listovať v knihe mojej pamäti a dotknem sa stránok mladosti, zahorí vo mne mladá pieseň môjho rodiska, ozve sa mi v krvi melódia rodného kraja a vzápätí so mnou v spomienkach začína mladnúť aj moja myseľ a v nej a s ňou aj moje rodné mesto, ktoré si spomenie na chvíľe svojho zrodu, na obdobie svojho vzniku roku 1209, ale aj na chvíľe, ktoré sme spolu prežili a prežívali od roku 1925 až podnes.

V tomto roku som prišiel na svet. Bol máj a bola nedeľa. Môj otec, ako som už spomenul, ešte pred mojím narodením stačil dokončiť domček a od veľkého šťastia, že z dvojčiek mu ostal aspoň jeden syn, ale aj preto, že to bola rodinná tradícia, zasadil uprostred záhrady, ktorá bola pokračovaním dvora, orech. Otec už dávno umrel, ale ten orech skošateľ. Kým otec žil, staral sa oň ako o mňa. Tri roky pred smrťou môjho otca vyschol orech, ktorý posadil pre neho môj dedo. Možno preto som podvedome utrúsil poznámku, že keď môj orech vykape, tak pôjdem aj ja na večný odpočinok. Síce na poveru neverím, keď však rozmýšľam nad spojením človeka s prírodou, prichádza mi na um, že tento vzájomný a spätný vzťah nie je dosiaľ poriadne preskúmaný a potvrdený. Verím, že človeka s prírodou môžu spájať najtajnejšie, doteraz neobjavené signály magnetickej hmotnej sily. Prečo mi vhupla tá myšlienka o smrti do hlavy v súvislosti s orechom, keď som predtým s nikým o tom nehovoril a ani na smrť nemyslel? Asi preto, že pri pohľade na ten orech si vždy podvedome pripomeniem otca, ktorý je mŕtvy. Nijaký mysticismus to však nie je. Ide vlastne o akýsi roziskrený pocit z večnosti hmoty a priestoru, v ktorom žijeme.

Raz ma Rudo Fábry hľadal v škole práve vtedy, keď som s maturantmi odišiel na Biely kameň, aby som v prírode odučil dve hodiny literatúry. Zrazu sa spoza zelených kríkov vynorila statná postava Ruda Fábryho. Študentom som ho nemusel ani predstavovať. Jedna z maturitných otázok bola poézia nadrealistov. O Rudovi Fábrym som im porozprával nielen to, čo bolo potrebné na maturitu. A tak ho moji maturanti spoznali podľa z fotografií, ktoré som im poukazoval. A tak vyučovanie pokračovalo neoficiálnou kamarátskou besedou s básnikom o poslaní literatúry, a osobitne poézie, v živote človeka. Keď Fábry začal rozprávať zážitky o svojich cestách po svete, žiakom sa nechcelo ani odísť. Dokázal ich svojím rozprávaním tak upútať, že zabudli aj na čas aj na hlad. Ešte dlho spomínali na toto stretnutie.

Potom ma Rudo vytiahol na blízke víšky a spolu sme sa kochali nádhrou, ktorú nám poskytoval pohľad na údolie vklinené do Malých

Karpát, na zákrutovité cesty a terasovité vinohrady medzi rúnami, ktoré Jurania volajú policami.

„Ako v Španielsku alebo v Portugalsku,“ nadchýnal sa Rudo.

„Ako stvorené pre maliarov. Nevedia hľadať krásu, chumaji. Blúdia za ňou po svete a ona je tu, doma. A ešte tak blízko, že k nej doštiš,“ originálne a svojsky sa vyjadril Rudo a len hmkal a ochkal, prižmuroval oči. Potom vytiahol z tašky ďalekohľad a dlho pozoroval krajinu, ktorá mu prirástla k srdcu, obdivoval ju a nadchýnal sa jej nevšednou krásou. Keď som sa potom pozeral na to aj ja jeho ďalekohľadom, priznám sa, že krásu týchto scenérií som si ani ja, rodák z Jura, dovtedy neuvedomil. A potešilo ma, že ma na krásu môjho rodného kraja upozornil práve Rudo Fábry.

S Rudom Fábry som sa zoznámil ešte ako gymnazista. Prišiel k nám aj s Paľom Bunčákom a Reiselom na víno. Bol aj niekoľkokrát s Mikulášom Bakošom, Igorom Hrušovským, Karolom Terebessim, Vierou Bunčákovou u nás na obaračkách. Och, to bolo veselo. No boli aj vážne rozpravy o umení, o poslaní vedy a literatúry. Fábry sa dobre vyznal vo výtvarnom umení. Spomínam si na vtipné slová jeho manželky Gitky, ktorá raz u nás pri víne okrem iného utrúsila: „Môj Rudinko šiel študovať do Prahy, aby sa vyučil za maliara a vyučil sa za básnika...”

K môjmu rodnému kraju mali okrem spomínaných umelcov srdečný vzťah aj ďalší. A bol to nielen Peter Jilemnický, ktorý si tu postavil dom a chodil s nami žiakmi maľovať značky po horských cestách, aby výletníci nezablúdili, ale chodil sem aj známy kritik Bedřich Václavek a Fraňo Kráľ, aj Michal Chorváth, ktorý si vzal za manželku učiteľku z jurskej školy, boli to aj bratia Hečkovci.

František, Blahoslav a Víťazoslav, ktorí v Jure aj bývali, a bol to aj Ľudo Zúbek, čo sa do Jura nasťahoval. Pri rozhovoroch s týmito ľuďmi o jurskom prostredí, o prírode a Malých Karpatoch a aj teraz, keď si tieto chvíle ožívujem, sa mi zdá, že nosili v sebe také hlboké city lásky k môjmu rodisku, ako keby sa tu boli narodili.

Jednu z mojich knížiek som nazval *Rúny*. Vyznal som sa v nej zo svojich pocitov k rodnému kraju. Mnohí si toto slovo nesprávne vysvetľovali. Nepoznali jeho pravý význam. Sú to hromady kamenia na malokarpatskom úpätí, ktoré tu vznikali kultiváciou vinohradníckej pôdy, čím sa v istom zmysle delili majetky veľmožov a grófov a neskôr bohatých majetných gazdov, po jursky nazývaných birzárov. Ale niektoré najstaršie rúny a umne postavené stienky popri nich majú svoj pôvod naozaj ešte v časoch, keď tu Rimania zakladali prvé vinohrady a vybrali si tento kraj ako najvhodnejší svojou polohou na pestovanie viniča preto, že vlhkosť močaristého Šúra zavlažovala vinič rannou rosou a rúny udržiavali a vyžarovali teplo dlho do noci, ba aj niekoľko dní, keď sa ochladilo. Tie hromady kamenia vstrebali cez deň slnečné teplo a boli akýmisi prírodnými akumulátormi slnečnej tepelnej energie.

Myslím si, že je v tom nielen logika, ale aj dlhoročná ľudová skúsenosť. Tak ako rúny, aj zavlažovacie kanáliky nazývané vosrsáky, ako tie kanáliky volali jurskí Nemci, ktorí s dôvtipom vedeli vzorne obrábať vinohrady, skrývali v sebe stáročné skúsenosti, ktoré mali praktický význam v pestovaní viniča v tejto lokalite.

V celej tejto oblasti sa dosahovala vysoká cukornatosť hrozna. Dokonca pod stenkami a pri rúnach sa na juhovýchodnom úpätí pestovali figovníky. A, samozrejme, až doteraz tu rastú jedlé gaštany. Bola to aj akási nenapísaná živá poézia prírody stvorená z lásky k pôde, k tomuto kraju, ktorý bol štedrý na sladké zlaté bobule hrozna medzi rozhorúčenými rúnami s umne urobeným prírodným zavlažovacím zariadením. Dnes táto poézia ostala len v spomienkach. Mnohé rúny zmizli tak ako aj zavlažovacie kanáliky so studničkami po chotári.

Možno po niekoľkých stáročiach sa to tu všetko obnoví, aby sa naplnil zákon večných návratov, šťastia i omylov a večného trvania múdrosti, krásy a osohu. Múdrosť dialektiky je predsa nekonečná. Jej zákony platia aj pre túto oblasť, aj pre môj rodný kraj.

Za rúnami neplačem. Ich zvyšky sa kde-tu zachovali, tak ako hradby okolo mesta. Napokon, aj pri mojom vinohrade sa ešte časť rúny

zachovala. Doba aj mechanizácia si vyžiadali nové riešenia. A nevyhnutné. Po odsune Nemcov bolo treba vyriešiť obrábanie vinohradov, ktoré im patrili. Založením družstva sa tento problém vyriešil, ale otázka obrábania viníc zo stránky estetickej a ekologickej, ale aj zo stránky citového vzťahu družstevníkov k tejto úrodnej pôde na dorábanie hrozna, zostáva, myslím si, stále otvorená. Láska k tejto robote pokropená kedysi potom vinohradníkov, sprevádzaná skromnosťou a modlitbami a spevom, ktorý sa ozýval z malokarpatských úpäti pri viazačke aj plevačke, táto láska sa naplnila iba túžbou po zisku a podieľoch na zisku. Ale beh času nemožno vrátiť späť.

Detstvo na hony vzdialené, a predsa veľmi blízke. Detstvo s fantáziou, so snami a predstavami o šťastí, ukrytom v hrách a v hračkách. Detstvo prchajúce a nenávratne sa vzdáľujúce, a predsa prítomné a stále blízke. Tak nerozlučne spojené s mojou dušou, že si zavše myslím, že je v ňom akási magická sila, ktorá dokáže človeku vrátiť chuť do života, keď sa mu začnú rúcať ideály a predstavy o živote a ľudskom šťastí. Moje detstvo je spojené so životom v rodine, kde vládla skromnosť, láska, úcta a poslušnosť. Obaja rodičia boli pobožní a vzdelaní v oblasti cirkevných dejín. Otec bol po dedovi vlastencom. Išlo mu o akúsi ideálnu spravodlivosť a pravdu v živote. Politika ho zaujímala, pokiaľ v nej išlo o sociálnu spravodlivosť. Preto aj všetky sympatie spájal so sociálnymi demokratmi a s komunistami, hoci celkom na začiatku bol v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, ktorá mala v programe autonómiu Slovákov. Neskôr, neviem dôvody prečo, z tejto strany vystúpil a vtipne sa o každej politike vyjadroval, že je panským huncútstvom. Bol teda nepartajným, ale dobre si pamätám, že sa u nás schádzali sociálni demokrati a komunisti a pri víne politizovali ostošest'.

V rokoch, keď za bývalej republiky nastala hospodárska kríza a ceny vína klesali tak, že sa nedalo z jeho predaja vyžiť, otec si hľadal príležitostnú robotu na železnici a na cestách, ktoré sa vtedy opravovali. Potom za pomoci komunistov z Bratislavy, Bršlicu a Poničana, otec zorganizoval malovinohradníkov a založili vinohradnícke družstvo. Víno týchto

družstevníkov sa predávalo až v Prahe a bohvie kde ešte. Toto malé vinohradnícke družstvo začalo prosperovať a jeho členovia nemuseli chodiť na tovarichy k bohatým vinohradníkom, ktorých nazývali birzármí.

Vo Svätom Jure boli aj veľkovýrobcovia vína, medzi ktorých patrili aj Nemec Stéger a poslovenčený Nemec Kautz. Jeden brat tohto Kautza býval v Bratislave a bol komunista a ďalší brat bol v Jure lekárom – ľudomilom. Spomínam si, ako raz neskoro večer prišiel k nám na osobnom aute Stéger a po nemecky sa vyhrážal môjmu otcovi, aby s tým družstvom prestal, lebo zle skončí. Otec prišiel do kuchyne celý bledý a po maďarsky sa rozprával s mamou, ktorá si od strachu sadla k oknu a začala sa modliť. Keď sa rodičia rozprávali o niečom, čo sme my deti nemali vedieť, nehovorili po slovensky. Ale čo-to sme aj z týchto rečí pochytili, niektorým slovám sme rozumeli a mnohé sme si domysleli. Tak to bolo aj teraz. Vytušili sme, že ide o nejakú zlú vec. Dlhú sme nemohli zaspáť. V tú noc som mal veľmi zlý sen. Snívало sa mi, že som vietor. Taký divný sen. Spúšťal som sa na nadozernú lúku v doline, kde bolo strašne veľa najfantastickejších kvetov a ja som tie kvety ako vietor lámal a ničil. Vzpieral som sa zbytočne. Nechcel som byť tým zlým vetrom. Nechcel som ničieť kvety, lebo kvety na lúkach a poliach som mal zvlášť rád a presádzal som si ich do záhradky pred domom. Ale ten vietor bol taký mocný a nepustil ma zo svojho zajatia a z tohto prevtelenia som sa nemohol nijako vyslobodiť. Bol som tým vetrom a nevedel som si dať rady. Plakal som, prosíkal, ale ten vetrisko, ktorým som sa stal, bol neoblomný a moja prosba bola slabá a bezmocná. No a ešte aj v tom sne som sa sám so sebou hádal, bránil som sa zlu, ale ten víchrisko nado mnou napokon zvíťazil a ja som ostal ležať na lúke pod našim vinohradom. Keď som sa zobudil, bola ešte noc a ja som bol rád, že to nie je pravda. Čo ja viem, či aj iné deti mávali takéto čudné sny. Do rána som už oka nezažmúril zo strachu, aby ma noc a tma v sne nepremenili na ten zlý vietor.

Krátko predpoludním prišiel otec z vinohradu a krútil hlavou. Bol

veľmi smutný. Bolo vidieť, že je nešťastný. A mal byť aj prečo. Niejakí lumpi nám v jednom vinohrade povytínali dva krajné rady pníkov. To isté urobili aj ďalším malovinohradníkom, ktorí mali trvalý odpredaj vína cez malovinohradnícke družstvo. Bola to mafia, ktorá v tejto konkurencii nikoho a nič neľutovala. Viem, že ľudia sa rozčulovali a jedni nadávali na otca, že ich vtiahol do tejto hry. Iní sa zase zastrájali bitkou tým, ktorých podozrievali, že to povytínali, a otec na schôdzi, ktorá bola u nás, so založenými rukami na hrudi povedal, že potrestať treba tých, čo dali príkaz na takýto čin, teda tých, čo si najali nezamestnaných na špinavú robotu. Ale nič sa nedalo robiť. Potrestaní ostali napokon iba tí poškodení, medzi ktorých sme patrili aj my. Malovinohradníci tento boj so zámožnými vinohradníkmi prehrali. Svoje tu zohrala ešte aj náboženská otázka, a tak úsilie o sociálnu rovnoprávnosť drobných pestovateľov hrozna ochabla. Ved' sám farár Dr. Viktor Marko mal veľkoobchod s vínom a v kostoloch sa zdôrazňovala láska k bližnému a odpúšťanie hriechov. A tak toto družstvo akosi záhadne zaniklo.

Kto spáchal hriech a aký veľký a ťažký, nech povedia dejiny. Ale ústa dejín mlčia. A živých svedkov už veľa nie je. Ležia v hroboch aj so svojím svedectvom. Ich výpoveď je mŕtva a premenila sa na zem. Ale v zemi je sila. Sila pravdy, ktorá je neodškriepiteľná. Časť tejto pravdy žije v mojej spomienke na otca. Ako chlapec si poranil viničným révom oko. Operovali ho až v Budapešti aj vo Viedni, ale operácia sa nevydarila. Ľavé oko mu ostalo poznačené až do smrti. Okuliare nechcel nosiť, aj keď na to jedno oko pravdepodobne dobre nevidel. Aby som sa pozeral na smútok v živote, na to mi netreba dve oči a na to, aby som videl pravdu, mi stačí jedno. Aspoň tým jedným sa snažím vidieť viac než tí, čo sa pozerajú dvomi. Aj Žižkovi stačilo jedno oko na mnohé víťazstvá. Takto vravieval s hosťami, ktorí k nám prichádzali a pýtali sa ho, ako sa mu to stalo.

Keď si nevdojak pripomeniem, že aj môj priateľ, veľký spisovateľský talent, Ľubomír Feldek má tiež len jedno oko a dokáže byť vždy plný

sebairónie, tak chtiac-nechtiac prichádzam k záveru, že ľudské nešťastie je v istom zmysle aj šťastím, lebo hľadiť na toľkú špinu a podlosť jedným okom, je vlastne istým spôsobom aj šťastie. A naopak, hľadiť jedným okom na krásu, je síce nešťastie, ale o to viac si taký človek krásu váži a mu v duši rastie, mohutnie a premieňa sa na nesmrteľnosť šťastia. Šťastie je nesmrteľné, lebo v pravom význame slova je neohraničené a môže sa dávať do súvislosti so svojím protipólom, a tak je v istých prípadoch aj nešťastie šťastím. To najkrajšie v živote, ku ktorému sa môžeme vracat' ako ku studničke so živou zázračnou vodou, je však to ohraničené, poiminiteľné, a nie nesmrteľné. Takýmto šťastím je nesporné radosť prežívaná v detskom veku, keď sa fantázia a sny prispôbujú reálnym túžbam. Aj keď v sny neverím, predsa si myslím, že majú čosi nevysvetliteľné a bez akejkolvek metafyzickej príchuti spoločné so životom človeka, s jeho predstavami a túžbami, že podvedomie je pre vedomie človeka akousi skrýšou a zásobárňou myšlienok zakonzervovaných v citoch, a možno aj v nejakej genetickej polohe. Aj ľudské sny majú svoj život, svoje dejiny. No môžu byť aj predtuchou a predzvesťou, tušením toho, s čím býva človek cez svoju fantáziu a doteraz nezistenú a neobjavenú magnetickú silu spojený, a tak o tom, o čom nevieme, že je v nás, sa nám za istých okolností sníva. Sníva sa iba živým. Ktovie, či sa snívajú sny aj mŕtvym. A možno sú to najkrajšie sny spojené s večnosťou zeme a vesmíru.

Sny môjho detstva sú krásne. Sny detskej fantázie sú neohraničené. Detská fantázia, to sú živé detské sny a dieťa im verí. Spomínam si, že som ako chlapec veľmi rád sníval. So svojou sestrou Emilkou sme snívali spoločne. Ona mi rozprávala vysnívané predstavy v rozprávkach o krásnych dvoch vilách, ktoré sa volali Hispánia a Sicília a my sme v tých vilách bývali a mali sme hračky od výmyslu sveta. Pravdaže, v prvom rade to boli hračky, ktoré sme vídali za výkladmi v Bratislave a rodičia nám ich nemohli kúpiť. Moja staršia setra mi tie rozprávky rozprávala pred spaním na pokračovanie. Bol to akýsi seriál čistej detskej fantázie a túžby po šťastí. Ja som dal tomu seriálu ako dieťa

skratku HI-SI. To preto, lebo to bolo naše tajomstvo, o ktorom sa nemal nik iný dozvedieť. Tie rozprávania mojej sestry sa mi teraz v spomienkach zdajú ešte krajšie. Možno preto, že sme hlavnými hrdinami boli my sami so svojimi snami, že sme si kadečo dokázali dopĺňať a poprimýšľať a že každé pokračovanie sa začínalo akýmsi opakovaním toho predchádzajúceho vymysleného príbehu. V týchto príbehoch sme prežívali krásne šťastie. Mali sme kolobežky, ktoré chodili na vymyslený motorček a mali sme také sánky, ktoré chodili aj hore brehom. V záhrade sme mali kúpalisko so zohrievanou vodou. Mali sme svoje detské izby s množstvom hračiek, mali sme slúžky a sluhov a cestovali sme po celom svete. Dokázali sme sa premieňať, na čo sme len chceli. Vedeli sme sa stať aj neviditeľní. A bolo to všetko také pekné, ako keby to bola pravda. Svoje sny sme spájali s vysnívaným životom a šťastím a v tomto vysnívanom živote sme boli dobrí a dobrosrdeční k ostatným, ktorí v našom seriáli vystupovali. Tieto sny v nás formovali naše vzťahy aj k ostatným deťom a ľuďom. Aj k tým, čo sa mali lepšie, čo žili v bohatstve a mali aj tie kolobežky a bicykle. No nikomu sme nezávideli. A pravdupovediac, väčšina zámožných sa nesprávala k nám chudobnejším povýsenecky. Zdá sa mi, že vtedy bol život akýsi krajší. Ale možno sa mi to len zdá z vtedajšieho detského pohľadu.

Ak človek robí dobre iným, pomáha im dostať sa z nešťastia, je to dobrý pocit, ale inak nič. Nečakajte, že sa vám za to niekto poďakuje. Ak áno, tak je to zriedkavosť a zvláštnosť, ba priam rarita. No rarita je aj to, keď sa nájde podobný blázon, ako som ja, čo sa držím slov mojej starej mamy, ale predovšetkým mojej mamy, ktorá ma porodila v štyridsiatke a denne mi prízvukovala, že treba robiť dobré skutky. Vraj aspoň jeden denne. Takéto heslo mali niekdajší skauti. Ale moja mama nikdy skautkou nebola. Moja nebohá mama veľmi rada spomínala, že pochádzam z dvojčiek. Môj braček Miško zomrel hneď, ako prišiel na svet. Žil vraj len niekoľko hodín. Zato moja mama, ktorú som neskôr volal babkou, sa dožila takmer deväťdesiatky. A celý život sa sťažovala na bolesti. No u lekára bola vari dvakrát za svojho života. Aj to až vtedy,

keď som ju tam odviedol ja, aby jej doktor dal injekcie proti bolesti chrbtice. Moja mama bola vzácny človek. Skladala si nábožné piesne, slová a melódie a bez papiera rečnievala na pohreboch. Boli to rozlúčkové prejavy na cirkevných pohreboch a na rôznych slávnostiach, ktoré sa v našom malom mestečku konali. Neviem, čo ju k tomu viedlo, ale pamätám si, že ju ľudia pre túto schopnosť obdivovali a prejavovali jej patričnú úctu. Bola akousi priekopníčkou v ženskom hnutí, pravdaže, v tom duchovnom zmysle, lebo Svätý Jur bolo mestečko, kde v tom čase určovali smer farári. Na fare pri gotickom kostole boli dvaja, dekan a kaplán, a nižšie fary bývalý dekan v dôchodkovom. No a v piaristickom kláštore ich bolo vari desať aj s klerikmi, budúcimi piaristami. A navyše z Trenčína sem chodieval predstavený celej tejto rehole na Slovensku, piarista Jozef Branecký, spisovateľ, ktorého historické knižky sme všetky mali doma. No môj otec nekupoval len knihy zo Spolku svätého Vojtecha, ale aj z Tranoscia a mnoho starých knižiek a časopisov donášal domov z právnickej fakulty z Bratislavy od Mateja Hauskrechtu, ktorý tam bol pedelom. A tak v našej domácnosti okrem náboženskej literatúry bolo mnoho kalendárov a časopisov Svojet', DAV, Elán, Plameň, Tvorba a ďalšie. Istotne, aj prítomnosť tejto literatúry ovplyvňovala moje myslenie, ako aj v študentských rokoch výchova takých učiteľov, ako boli Jilemnický, Felcán, Kedro a na gymnáziu zase Pichňa, Brtáň, Felix, Valehrachová a Pažitka.

Keď som ako chlapec nevedel ešte dobre ani rozprávať a spytovali sa ma, čím budem, až budem veľký, odpovedal som, že farárom. To iste preto, že farár v kostole bol vo zvláštnom oblečení, spieval a kázal a všetci ho počúvali. A ja som vraj doma obrátil nočník, postavil sa naň a ľapotal som všelijaké vymyslené slová. A keď sa mi smiali, od pýchy som nevedel prestať. Aj mamin sen bol, aby som sa stal farárom. Možno aj preto, lebo vtedajší dekan bol z chudobnej rodiny a videla, že farári sa majú dobre, nepoznajú biedu, nemajú problémy s peniazmi. Možno túžila byť gazdinou na fare. Neviem. Keď som sa neskôr dozvedel, že prezident Masaryk pochádzal z kováčskej rodiny, predstavoval som si,

že budem prezidentom. To zase preto, že všetci ho musia poslúchať, vravieval som. Moje predstavy, čím budem, až vyrastiem, sa neskôr začali reálne formovať. Chcel som byť učiteľom a tak potajme, v kútiku môjho srdca začala klíčiť túžba byť novinárom, organizovať literárny život, byť spisovateľom.

Aj keď moja mama bola pobožná, pravidelne sa modlievala a chodila do kostola a na púte, fanatička vo viere nebola. Pravdaže, mala svoje predstavy o živote, o spravodlivosti a o pravde. Bola predsedníčkou Katolíckeho zväzu žien a podpredsedníčkou bola tetka Dočolomanská, babka herca Miša Dočolomanského. Moja mama s tetkou Dočolomanskou sa raz vybrali do Prahy za prezidentom Masarykom. Je to až neuveriteľné, ale naozaj sa to stalo. Vybrali sa za ním preto, že sa v školách na Slovensku začali odstraňovať kríže zo stien. Išli Masaryka poprosiť, aby tie kríže ostali aspoň v jurských školách. O tejto návšteve moja mama neraz s hrdosťou rozprávala, ako prezidenta Masaryka presvedčila a on dal súhlas, aby v jurských školách ostali kríže vedľa jeho portrétu. Nepamätám si, čo všetko Masarykovi narozprávala, ale mal vraj v očiach slzy a veľmi pozorne ju počúval a pokyvkával hlavou na znak súhlasu.

Ale nebola by to moja dobrá a pobožná mama, keby nebola bojovala aj za pravdu a spravodlivosť aj neskôr, hoci jej angažovanosť a aktivita bola v rozpore s vtedajšou náboženskou politikou. Bola toho názoru, že dobrým ľuďom neslobodno ubližovať, a ak sa tak stane, treba ich brániť. Keď sa na sklonku bývalej republiky ujímali na Slovensku vlády ľudáci a fašisti, prišlo nariadenie, že všetci učitelia, komunisti a socialisti musia zo škôl odísť, tak moja mama aj s tetkou Dočolomanskou pozbierali podpisy za to, aby na jurskej škole mohli ďalej učiť komunisti Jilemnický, Felcán a Kedro. Bol to protest, pod ktorý sa podpísal aj vtedajší pokrokový farár Dr. Marko a aj celá ôsma trieda vtedajšej meštianky, v ktorej som bol starostom. V tom čase si každá trieda volila starostu, hoci na školách nebola žiadna mládežnícka organizácia. Také organizácie boli mimo školy. Boli to skauti, Slovenská katolícka mládež a Sokol